

АВТ  
Н/59

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ  
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЖЕРЖ НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА



УДК 343.98.06:343.95:343.221:343.6

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ  
ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА НЕВІДОМОГО ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ  
РОЗСЛІДУВАННІ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;  
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Ірпінь – 2015

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Поряд з економічною кризою в державі, проведенням антитерористичної операції на сході України проблема злочинності в нашому суспільстві набуває усе більшого загострення. Збільшення числа кримінальних правопорушень постійно актуалізує проблему протидії злочинності.

Нові негативні тенденції поширення кримінальних правопорушень загалом та насильницьких злочинів у державі зокрема стають дедалі серйознішою перешкодою на шляху становлення демократичних інститутів і соціально-економічних основ української державності. Злочинці використовують усе більш новітні та вдосконалені способи вчинення й приховування протиправних злочинних посягань, застосовуючи при цьому сучасні технічні, іноді криміналістичні засоби, саме тому перед працівниками правоохоронних органів усе частіше постає завдання пошуку невідомих злочинців за залишеними ними слідами на місці події.

Вивчення вчинених та зареєстрованих кримінальних правопорушень має вагомe значення, враховуючи показники статистики у них насильницької злочинності. Зазначені статистичні дані не можуть відобразити реальної дійсності стану злочинності в Україні, адже вони вказані за відсутності даних по Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях. Але й цей факт не зменшує вагомого значення дослідження даної проблематики, враховуючи питому вагу насильницьких злочинів у загальній структурі злочинності загалом. Так, у 2013 році обліковано 563 560 кримінальних правопорушень, виявлених правоохоронними органами, з яких лише у 149 560 – виявлено осіб, які їх вчинили. Серед таких правопорушень органами внутрішніх справ обліковано – 549 582, а виявлено – 145 993, органами прокуратури – 7 312 (2 175 виявлено), органами безпеки – 1 570 (527 виявлено)<sup>1</sup>. У 2014 році серед облікованих кримінальних правопорушень особливо тяжких – 25 872, злочинів проти життя та здоров'я – 61 760, проти статевої свободи та статевої недоторканості – 897 і серед них лише 199 263 особам вручено повідомлення про підозру, а з 337 319 кримінальних правопорушень на кінець звітного періоду рішення не прийнято<sup>2</sup>. За січень та лютий 2015 року по Україні обліковано 13 971 злочин проти життя та здоров'я особи і лише 2 675 особам вручено повідомлення про підозру, проти волі честі та гідності – 313, проти статевої свободи та статевої недоторканості 170, із них, відповідно, лише 47 та 87 особам вручено повідомлення про підозру<sup>3</sup>. Аналіз стану такого рівня злочинності свідчить про те, що у більшості вчинених кримінальних правопорушень особа, яка вчинила злочин, є невідомою та потребує розшуку. Саме тому дослідження всіх необхідних джерел, що можуть містити доказову базу та інформацію, має важливе практичне значення. Особливо це стосується насильницьких злочинів. Таким чином, динаміка

<sup>1</sup> Стан злочинності в Україні за 2013 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2013. – Режим доступу: [http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/menu/menu\\_u/dem/zlochyn\\_u.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/menu/menu_u/dem/zlochyn_u.htm).

<sup>2</sup> Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року // Звітність. Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=111482&libid=100820#](http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#).

<sup>3</sup> Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-лютий 2015 року [Електронний ресурс] // Звітність. Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. – 2015. – Режим доступу: [http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir\\_id=111482&libid=100820#](http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820#)

та рівень злочинності загалом та насильницької зокрема доволі високі, водночас, рівень їх розслідування та виявлення винних осіб і притягнення до кримінальної відповідальності значно нижчий.

Проблемам використання методу моделювання у криміналістиці значну увагу приділяли такі вчені як Р. С. Белкін, А. Р. Белкін, Т. С. Волчецька, М. К. Камінський, О. Ф. Лубін, І. М. Лузгін, М. М. Лисов та інші.

Психологічний портрет злочинця розглядався в наукових працях фахівцями у сфері юридичної психології та відомими криміналістами, зокрема, Д. О. Александровим, Ю. М. Антоняном, Р. Л. Ахмедшиним, Дж. Брусселом, О. І. Діденко, Ю. Л. Дябловою, М. І. Єнікєєвим, С. П. Зеленківським, А. Ф. Зелінським, А. В. Іщенко, Л. І. Казміренко, В. П. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєвим, М. В. Костицьким, В. А. Кузнєцовим, В. С. Кузьмічовим, О. Ф. Лазурським, Є. Д. Лук'янчиковим, В. А. Образцовим, С. В. Познишевим, О. Р. Ратіновим, В. В. Рибалкою, В. М. Синьовим, В. О. Татенком, О. М. Цільмак та іншими.

Концептуальні основи тактики та методики розслідування насильницьких злочинів знайшли своє наукове відображення в дослідженнях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів: Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.Г. Гончаренка, Н.І. Клименко, В.Я. Колдіна, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, О.Ю. Татарова, В.В. Тіщенко, П.В. Цимбала, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших.

Констатуючи значний науковий внесок цих вчених у розроблення зазначеної проблематики, зауважимо, що вітчизняна та зарубіжна криміналістика останніх десятиліть накопичила певний досвід у дослідженні криміналістичного моделювання та використання психологічного портрета особи невідомого злочинця. З пізнавальної точки зору зазначені етапи однаково актуальні, проте систематизації інформації про особу невідомого злочинця у криміналістиці при розслідуванні насильницьких злочинів із застосуванням криміналістичного моделювання психологічного портрета приділяється набагато менше уваги ніж отриманню нових експериментальних даних або інтеграції знань про особу злочинця з інших наук.

Викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження, обумовлює його структуру, зміст, підтверджує науково-теоретичну і практичну значимість роботи.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дослідження виконувалось відповідно до п. 2.2 та п. 5.3.4 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 (в редакції Указу Президента України від 08 червня 2012 року № 389/2012); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 24 вересня 2010 р. № 14–10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 05 березня 2012 р. № 4–12); ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. №1209-р.; на основі Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи

кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 р. та відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008.

Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Національного університету державної податкової служби України від 01 березня 2013 року, протокол № 8, уточнена рішенням Вченої ради Національного університету державної податкової служби України від 26 лютого 2015 року, протокол № 7 та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

**Мета і задачі дослідження.** Метою дослідження є комплексне обґрунтування основних положень криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця та його застосування у практичній діяльності працівників правоохоронних органів при розслідуванні насильницьких злочинів.

Для досягнення цієї мети визначені такі основні *задачі*:

- висвітлити основні етапи виникнення та розвитку методу психологічного портрета, а також сутність, поняття, ознаки криміналістичного моделювання, з'ясувати його місце в криміналістиці і значення при розслідуванні насильницьких злочинів;

- порівняти та визначити поняття «криміналістичного моделювання», «психолого-криміналістичного портретування», «психопрофілювання», «психологічного профілю», «психологічного портрета» та «психолого-криміналістичного портрета»;

- охарактеризувати особливості та значення особи невідомого злочинця у загальній структурі криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів зазначеної категорії;

- охарактеризувати метод криміналістичного моделювання та визначити суть психологічного портрета невідомого злочинця;

- окреслити особливості методики побудови і практичного застосування психолого-криміналістичного портрета невідомого злочинця та охарактеризувати практичні проблеми криміналістичного моделювання під час застосування методу психологічного портрета в процесі розслідування злочинів за чинним законодавством України;

- сформулювати основні напрями вдосконалення розслідування насильницьких злочинів загалом, з використанням методу психопрофілювання, злочинів, вчинених в умовах неочевидності і з ознаками серійності зокрема та охарактеризувати типові слідчі ситуації розслідування і слідчі версії про особу невідомого злочинця;

- з урахуванням порівняння досвіду окремих зарубіжних країн романо-германської правової сім'ї щодо специфіки використання психологічного портрета невідомого злочинця і на підставі чого сформулювати пропозиції для ефективної боротьби та запобігання насильницьким злочинам в Україні;

- з'ясувати особливості методики психологічного профілювання особи невідомого злочинця у країнах англо-американської правової сім'ї;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця для підвищення ефективності розслідування насильницьких злочинів.

*Об'єкт дослідження* – суспільні відносини, що виникають у процесі криміналістичного моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів.

*Предмет дослідження* – криміналістичне моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів.

*Методи дослідження.* Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально наукових методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмету. З урахуванням специфіки теми, мети і задач дослідження використовувалися такі методи: *історико-правовий метод* (дозволив дослідити етапи генезису методу психологічного портрета невідомого злочинця – підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *порівняльно-правовий метод* (для виокремлення та порівняння таких правових понять, як «криміналістичне моделювання», «криміналістичне портретування», «психолого-криміналістичний портрет», «психологічний профіль», «психолого-криміналістичне профілювання» та «психопрофілювання» – підрозділи 2.1, 2.2, 3.2); *догматичний метод* (при тлумаченні юридичних категорій для поглиблення й уточнення понятійно-категоріального апарату – підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *формально-логічні методи* (застосовувалися при наданні пропозицій щодо вдосконалення законодавства – підрозділи 1.3, 3.3); *діалектичний метод* використовувався при вивченні поставлених питань у динаміці, що дозволило виявити їх взаємозв'язки (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Під час анкетування слідчих органів внутрішніх справ, вивчення кримінальних проваджень було використано *методи конкретно-соціологічних досліджень*, що дозволили сформулювати типові підходи практиків вирішення проблем розслідування насильницьких злочинів та застосування психологічного портрета для пошуку невідомого злочинця (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). *Статистичні методи* використовувалися для аналізу та узагальнення матеріалів практики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням насильства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.3).

*Емпіричну базу дослідження* становлять результати опитування 136 слідчих органів внутрішніх справ Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Київської, Рівненської, Черкаської, Чернівецької, Харківської, Херсонської, Хмельницької областей та м. Київ у період з 2012 до 2015 року; узагальнені дані вивчених 187 кримінальних проваджень про насильницькі злочини, що зареєстровані в ЄДРДР протягом 2012–2015 років; офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України; рекомендовані Головним слідчим управлінням МВС України «Дослідження психологічного профілю невстановленого злочинця «Харцизький маніяк», виконане Лабораторією проведення досліджень Науково-дослідного експертно-криміналістичного Центру при Головному управлінні Міністерства внутрішніх справ України в Харківській області у 2011 році, яке проведене на підставі аналізу загальної інформації, отриманої в результаті роботи робочої групи, створеної за наказом МВС України № 1521 від 16.09.2011 року.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає як у постановці проблеми, так і способі її вирішення. За характером та змістом дисертація є одним із перших в

Україні комплексних наукових монографічних досліджень криміналістичного моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів, що ґрунтується на кримінальному процесуальному законодавстві України та практиці зарубіжних країн.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора у розроблення зазначеної проблематики, є такі положення і висновки:

*вперше:*

- комплексно обґрунтовано використання методу криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця у процесі розслідування насильницьких злочинів та запропоновано доповнення до статті 237 та статті 42 Кримінального процесуального кодексу України щодо використання цієї методики;

- запропоновано розширити систему криміналістичної тактики окремим розділом – «психологічне портретування», об'єктом вивчення та дослідження якого буде застосування спеціальних тактичних прийомів при проведенні слідчих (розшукових) дій;

- розроблено практичні рекомендації щодо вивчення особи невідомого злочинця як елемента криміналістичної характеристики насильницьких злочинів та їх використання в методиці криміналістичного моделювання психологічного портрета;

*удосконалено:*

- визначення та розмежування понять «психологічний портрет невідомого злочинця», «криміналістична модель», «криміналістичне моделювання», «криміналістичне психологічне портретування», «психологічне профілювання», «психопрофілювання»;

- тактичні та методичні положення щодо розслідування насильницьких злочинів із застосуванням методу психолого-криміналістичного моделювання, а також особливості розслідування насильницьких злочинів, вчинених в умовах неочевидності та з ознаками серійності з використанням психологічного портрета;

- метод криміналістичного моделювання психологічних портретів насильницьких злочинців з урахуванням механізму слідоутворення під час огляду місця події на основі узагальнення наявного наукового і практичного зарубіжного досвіду;

*дістало подальшого розвитку:*

- поняття та характеристика типових слідчих ситуацій щодо розслідування насильницьких злочинів із використанням психологічного портрета;

- порядок висунення основних слідчих версій на початковому етапі розслідування, а також практичні рекомендації для слідчих та працівників правоохоронних органів щодо розслідування та розкриття насильницьких злочинів з використанням перевірки відповідних слідчих версій при побудові психологічного портрета невідомого злочинця;

- методичне забезпечення розслідування насильницьких злочинів із використанням криміналістичної методики побудови психологічного портрета невідомого злочинця.

*Практичне значення одержаних результатів* полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджені та можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки і вирішення проблем при розслідуванні насильницьких злочинів в Україні, зокрема при застосування методу криміналістичного моделювання психологічного портрета особи невідомого злочинця;

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України;

- *навчальному процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, монографій та розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес України», спецкурсів «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Проблеми досудового розслідування» та інших (акти впровадження у навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» від 30 січня 2015 року, Національного університету державної податкової служби України від 03 лютого 2015 року, Національної академії прокуратури України від 12 лютого 2015 року, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова від 06 лютого 2015 року та Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки від 27 березня 2015 року);

- *практичній діяльності* – як рекомендації з розслідування насильницьких злочинів (акти впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління МВС України від 23 лютого 2015 року, Слідчого управління Головного управління МВС України в Київській області від 18 січня 2015 року, Бородянського районного відділу Головного управління МВС України в Київській області від 26 січня 2015 року).

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації і пропозиції обґрунтовані на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Сущность, понятие и значение метода криминалистического моделирования при расследовании преступлений», опублікованій у фаховому професійному журналі Республіки Молдова, підготовленій у співавторстві із Н. В. Кимлик та Р. В. Кимликом автором досліджено значення криміналістичного моделювання при розслідуванні злочинів та виокремлені елементи криміналістичного моделювання; у статті «Особенности расследования серийных убийств», підготовленій у співавторстві з Т. В. Симоненко, дисертанткою обґрунтовано дані, які використовуються при складанні моделі поведінки невідомого серійного злочинця для його ідентифікації за описом словесного портрета; у статті «Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів», що підготовлена у співавторстві із М. Є. Дирдіним, охарактеризовані слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні вбивств і зґвалтувань та надано алгоритм дій слідчого в такій слідчій ситуації та наведені типові криміналістичні версії початкового етапу розслідування насильницьких злочинів.

Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові

праці інших вчених, на які обов'язково зроблено посилання. Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці, у дисертації не використовувалися.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на чотирьох міжнародних наукових конференціях: «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 2013 р.), «Роль права та закону в громадянському суспільстві» (м. Київ, 2015 р.), «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 2015 р.), «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского союза» (г. Кишинев, Молдова, 2015 г.).

**Публікації.** Основні наукові результати дисертації відображено у 14 наукових працях, серед яких вісім наукових статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, дві наукові праці – у іноземних фахових виданнях та чотирьох тезах доповідей на міжнародних наукових конференціях.

**Структура дисертації** визначається її метою, задачами, відповідає логіці наукового пошуку та вимогам МОН України і композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють 9 підрозділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, з яких основний текст дисертації – 180 сторінок, 17 додатків на 50 сторінках та список використаних джерел – 26 сторінок (220 найменувань).

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, ступінь її наукової розробленості та науково-теоретична основа; зв'язок роботи з темами, науковими програмами, планами; визначається об'єкт, предмет, мета, задачі та методи дослідження; висвітлюється наукова новизна, емпірична база, методологічна основа, практичне значення отриманих результатів та форми їх апробації.

**Розділ 1 «Загальна характеристика психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів»** складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історія виникнення та розвитку психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів»* розкриваються історичні аспекти виникнення та розвитку методики психологічного портрета невідомого злочинця.

Автором проаналізована історія складання перших психологічних портретів невідомих злочинців, які дозволили встановити резонансних злочинців, починаючи ще із досліджень Ганса Гросса, (кінець XIX століття). Зазначено, що поняття «психологічний портрет» («психологічне портретування», «психологічне профілювання») вперше було вжито в 1974 р. у США, а як метод був розроблений раніше та вперше апробований у Відділі поведінкових наук академії Федерального бюро розслідувань (далі – ФБР) у 1971 р. при розслідуванні вбивств, учинених із



особливою жорстокістю. В 1984 р. при Академії ФБР був створений Національний центр вивчення насильницьких злочинів та єдина національна база даних – ViCAP (Violent Criminal Apprehension Program). Наприкінці 80-х років ХХ століття при Національній академії ФБР США (Куантіко, штат Вірджинія) був створений відділ біхевіористики, який у своїй роботі почав використовувати метод складання психологічного портрета злочинця («метод психопрофілювання»).

Проаналізовано діяльність основоположників методу складання психопрофілю невідомого злочинця, зокрема Джона Дугласа і деяких інших спеціальних агентів ФБР (Р. Расслера, Р. Хейзелвуда), у результаті якої метод психопрофілювання став офіційно використовуватися в процесі розслідування насильницьких злочинів.

Відмічені резонансні, особливо жорстокі насильницькі злочини, розкриттю яких сприяло криміналістичне моделювання особи невідомого злочинця за його психологічними ознаками, а саме: багатоепізодні вбивства, тероризм, злочини, вчинені через національну і релігійну ворожнечу, звалтування тощо.

На основі характеристики використання психологічних схильностей особи невідомого злочинця автором зроблено висновок щодо вагомості та суттєвого значення розробки психологічного портрета невстановленого (невідомого) злочинця. Зауважено, що потрібно забезпечити реалізацію практичного поєднання криміналістичних ознак, які є матеріальними (об'єктивними) з психологічними ознаками особи злочинця, що є суб'єктивними та не завжди зовнішньо спостерігаються в елементах злочинної поведінки, проте мають прикладне значення в процесі розслідування насильницьких злочинів.

У підрозділі 1.2 «Поняття та особливості психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів» автором систематизовано та розмежовано значення таких наукових визначень: «психологічний портрет невстановленого злочинця», «психологічний портрет невідомого злочинця», «психологічне профілювання», «психологічне портретування» «психопрофілювання» і на основі цього визначені позитивні та негативні наукові підходи щодо криміналістичного закріплення цієї методики в практиці розслідування насильницьких злочинів.

Автором запропоновано закріпити в криміналістиці окремим розділом криміналістичної тактики – «психологічне портретування» та наведене авторське визначення «психологічного портрета невідомого злочинця».

Визначені ознаки психологічного портрета невідомого злочинця, до яких запропоновано відносити такі: є сукупністю основних психологічних властивостей особи злочинця та проявів його поведінки; системою інших істотних ознак (фізичних, соціально-демографічних та інших) особи злочинця; дозволяє здійснити прогностичну оцінку вірогідного вчинення чергового злочину; є основою для висунення та перевірки розшукових версій; базується на основі діагностики матеріалів, зібраних у ході проведення досудового розслідування в першу чергу огляду місця події.

Підрозділ 1.3 «Особа невідомого злочинця як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів» присвячений вивченню науково-теоретичних та практичних питань криміналістичного дослідження особи злочинця

як елемента криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, а також засобів та методів отримання і використання інформації про отримання даних щодо особи, яка вчинила злочин.

Обґрунтовано процесуальне закріплення терміна «особа невідомого злочинця» та наведене розмежування таких понять, як: «суб'єкт злочину», «особа злочинця» та «особа невідомого злочинця». Систематизовано комплекс ознак особи невідомого злочинця як елемента криміналістичної характеристики насильницьких злочинів, які можуть сприяти визначенню ефективних напрямів і методів встановлення, розшуку і викриття злочинця. Зокрема, виокремлено частину з них, яка може мати не тільки криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), але важливі та першочергові для розкриття злочину ознаки особи, які відображаються в слідах, залишених на місці події. Наведене порівняння криміналістичного, кримінального процесуального та кримінально-правового значення визначення особи злочинця.

На основі проведених опитувань визначено, що для пошуку ознак невідомого злочинця слід використовувати не лише сліди, але й внутрішні обставини вчиненого злочину, внутрішній аналіз яких у межах методики пошуку невідомого злочинця здатний ініціювати продуктивні версії про його ознаки, що дозволяють звужувати коло розшуку, навіть виявляти винного серед осіб, які потрапили в поле зору працівників правоохоронних органів. Із урахуванням цих вимог стосовно особи невідомого злочинця автором рекомендовані дані, які слід включати до побудови психологічного портрета невідомого злочинця.

**Розділ 2 «Криміналістичне моделювання і використання психологічного портрета для встановлення невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів»** складається з трьох підрозділів.

*У підрозділі 2.1 «Поняття та сутність криміналістичного моделювання та його значення при розслідуванні насильницьких злочинів»* на основі аналізу емпіричних даних встановлено, що слідчі досить часто застосовують метод криміналістичного моделювання, але на практиці вони, як правило, ототожнюють «словесний портрет» із «психологічним портретом», а метод «криміналістичного моделювання» поєднують із методикою «психологічного профілювання». Саме тому автором обґрунтовано самостійність об'єкта психологічного профілювання та його використання в практиці розслідування насильницьких злочинів.

На основі визначення криміналістичних моделей та криміналістичного моделювання сформульовано визначення криміналістичної моделі. Встановлено, що метод криміналістичного моделювання органічно пов'язаний із іншими методами пізнання, які використовуються в криміналістиці, а саме: спостереженням, експериментом, описом і ефективно може бути використаний для вирішення цілого ряду найрізноманітніших криміналістичних завдань. Розглядаючи процес криміналістичного моделювання, автором графічно виділено та зображено основні його компоненти або складові, за допомогою яких і створюється криміналістична модель під час моделювання психологічного портрета невідомого злочинця.

Охарактеризовані різні процесуальні значення методу криміналістичного моделювання, зокрема криміналістичне моделювання сприяє: криміналістичній діагностиці ознак злочину, визначенню видової приналежності вчиненого, наявності в ньому ознак конкретного складу злочину, правильної кримінально-правової

кваліфікації діяння; відмежування злочинів від інших суспільно небезпечних діянь; виявлення та встановлення подій, досліджуваних в процесі розслідування; виявлення та викриття осіб, які зникли з місця події після вчиненого ними правопорушення; встановлення особи невідомого злочинця; виявлення потерпілих і свідків, місцезнаходження яких невідоме; розшуку викраденого майна, предметів, використаних при вчиненні суспільно небезпечних діянь; встановленню подій, які передували, супроводжували суспільно небезпечне діяння; встановленню мети, мотивів, обставинки, механізму злочинної поведінки винних осіб; встановленню походження і зв'язків між фактами, їх тимчасової і просторової характеристики, усуненню протиріч між фактами; визначенню напрямку пошуково-пізнавальної діяльності; формулюванню загальних і окремих тактичних, організаційних, управлінських завдань, пошуку шляхів і методів вирішення конкретних завдань при розслідуванні насильницьких злочинів.

*Підрозділ 2.2 «Використання психологічного портрета для встановлення особи невідомого злочинця при розслідуванні окремих видів насильницьких злочинів»* розкриває спрямованість аналізу даних, які отримані у ході огляду місця події, та які містяться у показаннях свідків, експертних висновках для отримання відомостей та інформацію про особу невідомого злочинця, створення психологічного портрета злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього вигляду, визначення можливої професійної орієнтації, стилю життя, захоплень тощо. Разом з тим, зауважено, що незважаючи на те, що певні напрацювання в технології складання і використання психологічного портрета злочинця вже існують, вони носять не систематизований, найчастіше інтуїтивний, емпіричний характер, оскільки немає єдиного трактування самого поняття «психологічний портрет» та його структурних компонентів. Тому автором виокремлено значення та суть методики складання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів.

Звернено увагу на доцільність використання терміна «комплексний розшуковий психологічний портрет невідомого злочинця».

Досліджено практичне значення криміналістичного моделювання психологічного портрета при розслідуванні злочинів, вчинених в умовах неочевидності та з ознаками серійності.

Зазначено, що ефективність методу криміналістичного моделювання психологічного портрета полягає в тому, щоб, аналізуючи матеріали кримінального провадження, експерт-психолог (експерт-криміналіст, кримінолог, психолог чи психіатр) підготував ймовірнісний портрет злочинця з характерними рисами його психічного та зовнішнього вигляду, професійної орієнтації, можливого стилю життя, захоплень тощо.

Автором надані пропозиції з вдосконалення методичних рекомендацій щодо боротьби з серійними вбивствами та методичних рекомендацій для слідчих органів внутрішніх справ щодо методики складання психологічного портрета невідомого злочинця, наведено комплексний зразок побудови типового криміналістичного портрета серійного вбивці для користування при розслідуванні.

*Підрозділ 2.3 «Слідчі ситуації та типові версії про особу невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів з використанням методу моделювання»*

*психологічного портрета»* присвячено дослідженню слідчих ситуацій та типових криміналістичних версій про особу злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів. Проаналізовано загальні слідчі ситуації та версії при розслідуванні вбивств і зґвалтувань. Комплексно охарактеризовано процес розробки слідчим плану початкового етапу розслідування насильницьких злочинів за різних слідчих ситуацій та висунення окремих версій.

Охарактеризовано типові слідчі ситуації в кримінальних провадженнях про вбивства, зокрема, виявлення трупа як з ознаками насильницької смерті так і без них, зникнення людини, коли є в наявності дані, що дозволяють припустити її вбивство; виявлення частин розчленованого трупа тощо.

Актуалізовано використання нових інформаційних технологій щодо виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики вбивств, насамперед між вихідними даними і комплексами ознак, притаманних особам, які вчиняють ці злочини. Охарактеризовано сучасний стан науки криміналістики в розрізі криміналістичного моделювання та психологічного портретування і на основі цього виявлені певні залежності між ознаками особи невідомого злочинця і слідами, залишеними на місці події з використанням передових досягнень науки і техніки.

**Розділ 3 «Міжнародний досвід та вдосконалення криміналістичного моделювання і психологічного портретування особи невідомого злочинця»** включає в себе три підрозділи.

*У підрозділі 3.1 «Особливості методики складання та використання психологічного портрета невідомого злочинця в країнах романо-германської правової сім'ї»* аналізується практика іноземних країн романо-германської правової сім'ї з досліджуваного питання. Визначено, що зарубіжний досвід з виявлення, боротьби та розслідування насильницьких злочинів не може бути перенесений в українську законодавчу та правозастосовну практику в повному обсязі. Підсумовано, що напрацювання та використання зарубіжного досвіду сприятиме практичній діяльності державних органів України, покликаних протидіяти насильницьким злочинам.

Сформульовані комплексні положення на основі порівняння, щодо методу криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця, який повинен поєднувати у собі не просто набір усіх можливих ознак особи злочинця, а повинен являти собою чітку послідовність етапів, у кожному з яких враховуються ознаки, необхідні для встановлення особи. Зазначено, що важливими елементами даного методу має бути аналіз механізму злочинного діяння та аналіз жертви злочину.

Запропонована модель психологічного портретування, яка буде враховувати особливості алгоритмів побудови психологічних портретів (на прикладі окремих країн). Вважається за доцільне прийняти на рівні МВС України Розпорядження щодо використання методів психологічного аналізу і психологічного портретування при розслідуванні насильницьких злочинів.

*Підрозділ 3.2. «Характеристика методики психологічного профілювання особи невідомого злочинця у країнах англо-американської правової сім'ї»* містить комплексний і аналітичний підхід до створення розшукового портрета, що

застосовується в окремих країнах англо-американської правової сім'ї та визначає положення, які можуть бути реалізовані.

Виділено декілька видів складання психологічного портрета, які запроваджуються та використовуються в сучасній криміналістичній доктрині. Зокрема, охарактеризований британський вид, в якому основна увага приділяється поведінці злочинця та виявленим доказам на місці злочину. Наведена характеристика виникнення та значення американського підходу до складання психологічного портрета злочинця, яка базується на статистичних даних, на підставі яких потім надається оцінка особи злочинця, місця і способу його життя. Автором висловлено пропозицію щодо поєднання та систематизації в сучасній доктрині положень двох підходів та застосування і аналізу, і синтезу в процесі створення психологічних портретів невідомих злочинців.

Зроблено висновок, що розшуковий портрет призначений для практичного використання і повинен містити криміналістично значиму інформацію про розшукувану особу, яку в кожній країні визначають по своєму, що свідчить про необхідність використання зарубіжного досвіду окремих країн, де рівень вчинених насильницьких злочинів є значно меншим. Найбільш зручними і відпрацьованими для практичного використання при вирішенні зазначених завдань є внутрішні прояви людини, оскільки вони мають високу рефлекторність, тобто здатність відображатися в слідах злочинного діяння.

Враховуючи досвід розглянутих зарубіжних країн, автором запропоновано у Центрі практичної психології при МВС України, створити групи «профайлерів», які б допомагали слідчим у роботі зі складання психологічного портрета невідомого злочинця.

Обґрунтовується доцільність внесення змін в роботу Центру практичної психології при МВС України щодо складання пошукового психологічного портрета в Україні, а саме: кваліфіковане навчання фахівців для роботи в цій галузі на основі досвіду зарубіжних країн; розширення меж застосування психологічного профайлінгу (пошукового психологічного портрета злочинця) стосовно інших груп злочинців; збільшення фахівців, що працюють в напрямі побудови психологічних портретів невідомих злочинців; проведення навчальних семінарів для співробітників з питань психопрофілювання.

У підрозділі 3.3 «Вдосконалення методу криміналістичного моделювання психологічного портрета особи невідомого злочинця» охарактеризовано основний спектр проблем, що виникають при застосуванні методики психологічного портрета під час розслідування насильницьких злочинів. Автором констатовано, що зазначений вид злочинців вивчається в кримінально-правовій, кримінологічній, психіатричній науках, але не в криміналістичному аспекті, тобто не під таким кутом зору, який розкриває характер психологічних характеристик насильницького злочинця в слідах, вчинених ним злочинів. Зауважено, що у наукових дослідженнях увага зосереджується на особі злочинця, тоді як оригінальна криміналістична методика побудови психологічного портрета впливає з існування нерозривного зв'язку, наприклад, між убивцею і його жертвою.

Констатовано, що у структурі правоохоронних органів України немає аналітичного центру, що спеціалізується на побудові психологічного портрета

невідомого злочинця, подібного, наприклад, допоміжному слідчому відділу ФБР у США; на належному рівні не проводиться профілактика насильницьких злочинів.

Запропоновано процесуальні, тактичні та методичні шляхи вдосконалення криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів в Україні. Зокрема, звернено увагу на можливість запровадження із кримінального процесуального законодавства США порядку складання психопрофілів, що часто застосовується, сприяє активному розшуку злочинців та має п'ять етапів: ретельне вивчення або аналіз сутності злочину і типів осіб (типологія осіб, які вчинили діяння в минулому); ретельний аналіз місця вчинення злочину під час огляду місця події; поглиблене вивчення оточення, занять та захоплень жертви (жертв) злочину; формування можливих мотивуючих факторів усіх задіяних у розслідуванні осіб; опис злочинця (на підставі зовнішніх проявів поведінки його можливої психологічної сутності).

## ВИСНОВКИ

У дисертації наведено наукові положення, висновки та рекомендації щодо комплексного теоретичного дослідження криміналістичного моделювання та використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів:

1. Визначено основні етапи виникнення та розвитку методу криміналістичного моделювання психологічного портрета та висвітлено поняття, ознаки та сутність криміналістичного моделювання. На основі характеристики криміналістичних моделей та криміналістичного моделювання автором сформульовано визначення криміналістичної моделі, під якою розуміють певний штучно створений об'єкт, який відображає та відтворює важливі для криміналістичного пізнання оригінали різних об'єктів, явищ, осіб і процесів, пов'язаних із злочином і його розслідуванням, що дозволяє отримати важливу, криміналістично значиму інформацію, необхідну для успішного розслідування злочину та встановлення винної особи. Обґрунтовано необхідність при криміналістичному моделюванні враховувати динамічний характер слідчих ситуацій, які виникають в ході розслідування насильницьких злочинів.

2. Сформульовано авторське визначення «психологічного портрета невідомого злочинця», під яким розуміється «спеціальний аналітико-розумовий результат практичної діяльності працівників органів внутрішніх справ і залучених для роботи в кримінальному провадженні спеціалістів-психологів (профайлерів), який розробляється психолого-криміналістичними методами пізнання кримінальної події й орієнтований на виявлення індивідуальних ознак встановлюваної в кримінальному провадженні особи, придатних для вирішення завдань розслідування злочину та встановлення особи невідомого злочинця задля надання йому процесуального статусу відповідного суб'єкта кримінального процесу».

3. На підставі аналізу наукових доробок порівняно та визначено поняття «криміналістичного моделювання», «психолого-криміналістичного портретування», «психопрофілювання», «психологічного профілю» та «психологічного портрета». Запропоновано авторське визначення «криміналістичної моделі» та «психологічного

портрета невідомого злочинця». Обґрунтовано доцільність закріпити в криміналістиці окремим розділом криміналістичної тактики – «психологічне портретування», об'єктом вивчення та дослідження якого буде застосування спеціальних тактичних прийомів при проведенні слідчих (розшукових) дій.

4. Охарактеризовано особливості та значення особи невідомого злочинця в загальній структурі криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів зазначеної категорії. Встановлено, що під особою злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочину слід розуміти стійку, криміналістично значущу сукупність психофізіологічних та морально-соціологічних і суспільних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відбилися та проявилися в слідах злочину в процесі готування, замаху чи вчинення та приховування слідів злочину, а також його поведінка після вчинення злочину. Досліджено, що дані про особу злочинця є невід'ємною складовою криміналістичної характеристики насильницьких злочинів та мають практичне і теоретичне значення у судовій, слідчій та оперативнорозшуковій практиці.

5. Встановлено роль та практичне значення застосування методу психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні злочинів загалом та насильницьких зокрема. Обґрунтовано доцільність використання терміна «не психологічний», а «комплексний розшуковий психолого-криміналістичний портрет невідомого злочинця», до складу якого повинна входити вся криміналістично значима інформація, яку можна використати для розшуку, що отримана у процесі розслідування.

6. Охарактеризовано типові слідчі ситуації та слідчі версії про особу невідомого злочинця і на основі досліджень злочинів, вчинених в умовах неочевидності та з ознаками серійності сформульовано основні напрями розслідування цієї категорії злочинів з використанням методу психопрофілювання, проаналізовано окремі особливості розслідування серійних злочинів, які належать до структури відповідної криміналістичної методики, та охарактеризовано психологічний портрет серійного вбивці. Зокрема, обґрунтовано доцільність вдосконалення Методичних рекомендацій щодо боротьби з серійними вбивствами, враховуючи зміну рівня, структури та динаміки насильницької злочинності.

7. Автором вивчено досвід зарубіжних країн романо-германської правової сім'ї щодо використання методу криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця. Автором запропоновані Методичні рекомендації щодо етапів складання психологічного портрета особи невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів та Техніку складання психолого-криміналістичного портрета особи невідомого злочинця для вдосконалення роботи слідчих органів внутрішніх справ.

8. На підставі аналізу практики діяльності правоохоронних органів окремих країн англо-американської правової сім'ї обґрунтовано доцільність в Центрі практичної психології МВС України створити групу «профайлерів», які б допомагали слідчим у роботі зі складання психологічних портретів невідомих злочинців при розслідуванні насильницьких злочинів.

9. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавчої бази,

спрямованої на підвищення ефективності розслідування насильницьких злочинів за допомогою моделювання психологічного портрета невідомого злочинця. Комплексно обґрунтовано використання методу криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця у процесі розслідування насильницьких злочинів та запропоновано внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку використання цієї методики, а саме: доповнити статтю 237 КПК України «Огляд» пунктом 8 такого змісту: «8. Випадки обов'язкового залучення до проведення огляду місця події спеціаліста-психолога: 1) вчинення насильницьких злочинів проти життя особи за відсутності відомостей щодо особи злочинця з ознаками садистського катування, знущання, значних поранень, а також вчинення звалтування із заподіянням смерті жертви», а також внести зміни до статті 42 КПК України та викласти її назву в такій редакції: «Особа невідомого злочинця, підозрюваний, обвинувачений», а саму статтю доповнити п. 1-1 наступного змісту: «Невідомим злочинцем є особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та є невідомою на момент відкриття кримінального провадження та розслідування кримінального правопорушення до моменту отримання нею статусу підозрюваного».

#### СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жерж Н. А. Сутність криміналістичного моделювання та його значення при розслідуванні злочинів / Н. А. Жерж // Економіко-правовий науково-практичний журнал «Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)». – Київ, 2013. – № 3 (54). – С. 76–81.
2. Жерж Н. А. Особливості розслідування серійних вбивств / Н. А. Жерж, Т. В. Симоненко // Національний вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2013. – Випуск 23, частина II, том 3. — С. 115–118.
3. Жерж Н. А. Психологічний портрет серійного вбивці / Н. А. Жерж // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – Ірпінь, 2013. – № 4 (63). – С. 174–181.
4. Жерж Н. А. Криминалистическое моделирование при расследовании преступлений в уголовном процессе / Н. А. Жерж // Вестник Института законодательства Республики Казахстан: научно-правовой журнал. – 2014. – № 3 (35). – С. 175–180.
5. Жерж Н. А. Сущность, понятие и значение метода криминалистического моделирования при расследовании преступлений / Н. А. Жерж, Н. В. Кимлык, Р. В. Кимлык // «Leges si viata» («Закон и Жизнь»): Международный научно-практический правовой журнал. – Республика Молдова (Republicii Moldova). – 2014. – Noiembrie. – С. 22–25.
6. Жерж Н. А. Психологічний аспект особи злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів / Н. А. Жерж // Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове видання юридичного факультету ДВНЗ «Запорізький національний університет». – Запоріжжя, 2014. – № 4. – С. 197–199.
7. Жерж Н. А. Початковий етап розслідування вбивств, вчинених в умовах



неочевидності / Н.А. Жерж // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – Одеса, 2014. – Випуск 74. – С. 406–412.

8. Жерж Н. А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід / Н. А. Жерж // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – Ірпінь, 2014. – № 2 (65). – С. 172–179.

9. Жерж Н. А. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів / Н. А. Жерж // Вісник Національної академії прокуратури України. – Київ, 2015. – №1 (39). – С. 79–86.

10. Жерж Н. А. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів / Н. А. Жерж, М. Є. Дирдін // Національний вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2015. – Випуск 32, том 3. — С. 112–117.

11. Жерж Н. А. Особа невідомого злочинця як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів / Н. А. Жерж // Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: тези доповідей Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції, 26–28 квітня 2013 року). – Львів, 2013. – С. 149–150.

12. Жерж Н. А. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного та кримінально-правового вивчення: порівняльно-правовий аналіз / Н.А. Жерж // Роль права та закону в громадянському суспільстві: Збірник тез наукових доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 лютого 2015 року. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. – С. 94–97.

13. Жерж Н. А. Криміналістичне моделювання психологічного портрета серійного злочинця та його застосування у практичній діяльності правоохоронних органів / Н. А. Жерж / уклад. Л. І. Кекіс, Я. Л. Лукаш, І. О. Пряміцина // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник тез наукових доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, 27–28 березня 2015 року. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – С. 296–298.

14. Жерж Н. А. Значення класифікації і визначення дефініції насильницьких злочинів для процесу розслідування та виявлення винних осіб / Н. А. Жерж // Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского союза: сборник трудов Международной научно-практической конференции, 27–28 марта 2015 года. – Кишинев (Молдова), 2015. – Ч. 2. – 200 р. – Antetit.: Ин-т юрид. и полит., Акад. наук Респ. Молдова, Славян. ун-т [и др.]. – Texte: lb. rom., engl., rusă, alte lb. străine / орг.ком.: Бужор В. [и др.]. – Кишинев: Б. и, 2015. – С. 69–72.

## АНОТАЦІЯ

**Жерж Н. А. Криміналістичне моделювання і використання психологічного портрета невідомого злочинця при розслідуванні насильницьких злочинів. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет

державної податкової служби України, Ірпінь, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню наукової проблеми щодо застосування при розслідуванні насильницьких злочинів криміналістичного моделювання психологічного портрета невідомого злочинця. Висвітлено історичні етапи та ознаки криміналістичного моделювання психологічного портрета. Охарактеризовано особливості визначення внутрішніх психологічних ознак особи, які проявляються в зовнішніх слідах злочинів, коли відсутні відомості про особу злочинця. Окреслено особливості розслідування із застосуванням методики психологічного портрета та її складових, охарактеризовано тактичні прийоми, типові криміналістичні версії та слідчі ситуації. Проаналізовано особу невідомого злочинця, як одного із основних елементів криміналістичної характеристики насильницьких злочинів. Надано рекомендації та пропозиції щодо практичного застосування методики психологічного портрета при розслідуванні насильницьких злочинів та використання спеціальних психологічних знань на початковому етапі розслідування. Узагальнено досвід зарубіжних країн та особливості системи правоохоронних органів окремих країн щодо використання у них методики побудови психологічних портретів. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази та закріплення методики психологічного портретування, спрямованої на підвищення ефективності розслідування насильницьких злочинів.

**Ключові слова:** криміналістичне моделювання, психологічний портрет, насильницькі злочини, особа невідомого злочинця, психопрофілювання, профайлер, методика психологічного портретування, розслідування насильницьких злочинів

## АННОТАЦИЯ

**Жерж Н. А. Криминалистическое моделирование и использование психологического портрета неизвестного преступника при расследовании насильственных преступлений. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Ирпень, 2015.

В диссертации дано обобщение и новое решение научной проблемы, по поводу применения при расследовании насильственных преступлений криминалистического моделирования психологического портрета неизвестного преступника.

Отражаются исторические этапы, признаки моделирования психологического портрета при расследовании насильственных преступлений. Охарактеризованы особенности определения внутренних психологических примет лица, которые проявляются во внешних следах преступлений, когда отсутствуют известия об лице преступника.

Очерчено особенности расследования насильственных преступлений с применением методики психологического портрета и ее составляющих элементов, охарактеризованы тактичные приемы, типичные криминалистические версии и следственные ситуации, которые возникают при расследовании. На основании

систематизации научных положений определены понятия «криминалистическая модель», «криминалистическое моделирование», «психолого-криминалистическое портретирование», «психопрофилирование», «психологический профиль» та «психологический портрет».

Проанализировано лицо неизвестного преступника как одного из основных элементов криминалистической характеристики насильственных преступлений, и путем выделения каждого из элементов криминалистической характеристики насильственных преступлений охарактеризованы особенности та значение особы неизвестного преступника для построения психологического портрета.

Сделаны выводы по поводу весомого значения разработки психологического портрета неустановленного (неизвестного) преступника. Предложено теоретическое соединение криминалистических примет, которые являются материальными (объективными) с психологическими приметами лица преступника, которые субъективны и не всегда внешне наблюдаются в элементах преступного поведения, но имеют прикладное значение в процессе расследования насильственных преступлений.

Проанализированы корреляционные зависимости между элементами криминалистической характеристики убийств, прежде всего между исходными данными и комплексами примет, присущих лицам, которые совершают эти преступления. Охарактеризовано современное состояние науки криминалистики в отрасли криминалистического моделирования и психологического портретирования и на основе этого обнаружены определенные зависимости между приметами лица неизвестного преступника и следами, оставленными на месте происшествия.

Поданы рекомендации и предложения по практическому применению методики психологического портрета при расследовании насильственных преступлений и использования специальных психологических знаний на первоначальном этапе расследования. Усовершенствованы методические рекомендации по борьбе с серийными убийствами и методические рекомендации для следователей органов внутренних дел по методике составления психологического портрета неизвестного преступника.

Сформулированы предложения по применению моделирования психологического портрета при расследовании преступлений, совершенных в условиях неочевидности, а также положения об особенностях расследования серийных преступлений с использованием указанной методики. Охарактеризованы психологический портрет серийного убийцы и типичные психологические портреты лиц неизвестных насильственных преступников.

Охарактеризовано работу профайлера в зарубежных странах и освещены основные направления внедрения применения данного практического опыта иностранных государств в практике следственной деятельности в Украине. В частности, обоснована целесообразность расширения прав Центра практической психологии Министерства внутренних дел Украины и введения в их структуру работников – «профайлером» для их привлечения к порядку составления и использования психологического портрета неизвестного преступника при расследовании насильственных преступлений.

Обобщен опыт зарубежных стран и специфика системы правоохранительных органов отдельных стран по использованию в них методики построения психологических портретов личности неизвестных преступников, а также специфики их построения специальными компетентными органами. На основе этих положений, в работе сформулированы предложения по совершенствованию законодательной базы Украины и закрепление методики психологического портретирования, направленной на повышение эффективности расследования насильственных преступлений.

**Ключевые слова:** криминалистическое моделирование, психологический портрет, насильственные преступления, личность неизвестного преступника, психопрофилерование, профайлер, методика психологического портретирования, расследование насильственных преступлений.

## SUMMARY

**Zherzh N.A. Criminalistic modeling and the use of psychological portrait of an unknown offender by violent crimes investigating.** – Manuscript.

The dissertation for the competition of a scientific degree of Candidate of Science Law on a specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operatively-investigation activity). – National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin', 2015.

The dissertation is presented new solution of scientific problems for the application in the investigation of violent crimes modeling forensic psychological portrait of an unknown offender. It shows the historical stages, signs of psychological portrait modeling. The study determines features of the definition of internal psychological characteristics of the person who manifested in external traces of the crime, when there is no information about the identity of the offender. It reveals the peculiarities of the investigation using methods of psychological portrait and its constituent elements described tactics typical version forensic and investigative situations. The author analyses the unknown identity of the offender, as one of the key elements of criminological characteristics of violent crimes. The thesis assigned the recommendations and suggestions for the practical application of techniques of psychological portrait of the investigation of violent crime and the use of special psychological knowledge at the initial stage of the investigation. The author generalized the experience of foreign countries and their specific systems for using methods of constructing psychological portraits and formulated proposals to improve legislative framework and consolidation methods of psychological portreting aimed at improving the efficiency of the investigation of violent crimes.

**Keywords:** criminalistic modeling, psychological profile, violent crime, unknown offender, psychological profiling, profiler, methods of psychological portreting, the investigation of violent crimes.